

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника
Шумила Михайла Миколайовича на дисертаційну роботу
Заїки Дар'ї Ігорівни на тему
«Працівник ІТ-сфери як суб'єкт трудового права»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 –
«Право»

Актуальність теми дослідження. В умовах цифрової трансформації зростає потреба в ІТ-фахівцях як в Україні, так і в усьому світі. ЄС має на меті збільшити до 20 мільйонів ІТ-спеціалістів станом на 2030 рік відповідно до «Цифрового компасу», який запропонувала Комісія ЄС 2021 року. До того ж зростає кількість європейських грантів для української ІТ-сфери. Такі тенденції спонукають роботодавців розширювати штатну структуру ІТ-фахівцями, кількість і спеціалізації яких зростають щорічно. Українська ІТ-галузь стає однією з провідних галузей економіки держави. На державному рівні розроблено цифрову адженду «Україна 2030Е — країна з розвинутою цифровою економікою», у якій переведення виробництва в цифрове середовище визначено одним із пріоритетних напрямів розвитку держави.

Однак праця ІТ-спеціалістів має власну проблематику. З'являються нові професії та посади в ІТ-сфері, які не передбачені в ДКХП; в ІТ-галузі поширені нетипові форми зайнятості, які не регулюються українським законодавством, чинний КЗпП не містить визначення договорів про неконкуренцію та про непереманювання спеціалістів, які укладаються для захисту інтелектуальної власності, в ІТ-секторі немає профспілкових органів, які мали б захищати трудові права українських ІТ-спеціалістів, також не укладено галузевих угод між профільними органами виконавчої влади, роботодавцями та працівниками ІТ-сфери тощо.

Такі особливості зумовлюють необхідність в комплексному дослідженні працівників ІТ-сфери як суб'єктів трудового права. Про стан дослідження цієї теми

варто зазначити, що на сьогодні щодо ІТ-спеціалістів опосередковано проводили дослідження такі вчені, як Л. П. Амелічева, В. Я. Бурак, С. В. Венедіктов, І. В. Зіноватна, М. І. Іншин, В. П. Кохан, О. Є. Луценко, О. С. Прилипко, О. І. Процевський, О. М. Рим, Я.В. Свічкарьова, О. Г. Середа, С. О. Сільченко, Я. В. Сімутіна, А. М. Слюсар, Н. М. Швець, Г. І. Чанишева, В. І. Щербина, В. В. Юровська, А. М. Юшко, О. С. Яворська, О.А. Яковлев, О. М. Ярошенко та ін. Проте в доктрині трудового права проаналізовано лише загальні аспекти правового регулювання нетипових форм зайнятості, гіг-контрактів, а на рівні комплексних досліджень бракує наукових праць, які розкривали б правову природу працівників ІТ-сфери. З огляду на значний науковий інтерес, вказана тема потребує більш ґрунтовного дослідження та аналізу особливо в контексті останніх законодавчих змін.

З урахуванням вищенаведеного можемо констатувати актуальність дослідження працівника ІТ-сфери як суб'єкта трудового права. Якщо говорити про практичне значення результатів дослідження, то останні спрямовані на реформування й вдосконалення норм чинного законодавства які регулюють трудові відносини в ІТ-сфері.

Таким чином, все вищесказане дозволяє стверджувати, що дослідження проблемних питань правового регулювання праці в ІТ-сфері набуває особливого значення та актуальності. Все це й зумовлює важливість та актуальність проведеного Дар'єю Ігорівною дослідження.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації. Зміст дисертації, в цілому, характеризується досить високим теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань. За допомогою чітких визначень понять, проведеної систематизації та класифікації тощо, автору вдалося досить аргументовано висловити свою думку щодо проблемних питань правового регулювання праці ІТ-спеціалістів. Загалом дисертація, яка виконана у формі спеціально підготовленого рукопису становить цілісне і повністю завершене наукове дослідження із абсолютно чіткими

висновками.

Обґрунтованість дослідження Заїки Дар'ї Ігорівни визначається, передусім, його широкою і різнобічною джерельною базою. Розробляючи власну теоретичну концепцію та пропонуючи свої визначення, авторка спирається на широкий спектр вітчизняних та зарубіжних наукових джерел, не обмежуючись, при цьому, суто правовими дослідженнями. Базою дослідження послужили праці вітчизняних та зарубіжних учених, які належать до різних наукових напрямів та шкіл. Нормативну та емпіричну основу наукового пошуку також становлять чинне законодавство України, у тому числі міжнародні документи, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зарубіжне законодавство тощо. Ретельна робота з цими джерелами дозволила авторці повністю реалізувати поставлені нею у своєму дослідженні мету і завдання. Крім того, нормативним підґрунтям наукового дослідження стали Конституція України, Кодекс законів про працю України та інші закони України, нормативно-правові акти Президента України й Кабінету Міністрів України, міністерств, відомств та інших центральних органів державної виконавчої влади, судова практика.

Також слід зазначити про вдале концептуальне вирішення завдань дисертаційної роботи. Так наприклад, правильний логічний порядок подачі матеріалу дозволив авторці висвітлити основні аспекти досліджуваної нею теми, побудувати достатньо переконливу систему аргументації, що відображає як предмет дослідження, так і власну авторську позицію. Усі відповідні положення викладено в дисертації логічно, послідовно та стилістично довершено. А внутрішня форма дисертації та її логіко-сміслова архітектоніка, обумовлена чітко сформульованим планом дослідження, визначає його як глибоко продумане системне дослідження. Звертає на себе увагу вільне володіння дисертанткою матеріалом, що стосується теми дослідження. Це свідчить про її досконале знання теми дослідження та використаних ним джерел, здатність до аналізу досліджуваної теми, вміння застосовувати сучасні наукові методи пізнання для

вирішення конкретних теоретико-правових проблем, поставлених у розділах роботи.

Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені у дисертації є теоретично обґрунтованими, що забезпечується застосуванням раціональної сукупності сучасних загальнонаукових та спеціальних методів і прийомів наукового пізнання. Так, діалектичний метод було застосовано під час аналізу правових зв'язків працівника ІТ-сфери з іншими суб'єктами трудового права й дослідження генези поняття «суспільні відносини в ІТ-сфері» (підрозділи 1.2, 2.2). Ізолювальна абстракція дала змогу виділити спеціальні ознаки трудових відносин в ІТ-сфері (підрозділи 2.2, 2.3). Порівняльно-правовий метод дав змогу зіставити юридичні поняття, явища й процеси та з'ясувати між ними подібне й відмінне, установити якісний стан окремих правових інститутів і норм, що регулюють ІТ-сферу (підрозділи 2.2, 3.2, 3.3). Телеологічний метод допоміг з'ясувати сенс норм права за допомогою мети, зокрема норм Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15.07.2021 № 1667-ІХ (підрозділи 1.1, 2.2, 2.3). У дисертації знайшли відбиття також деякі інші наукові методи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних досліджень проблематики трудових відносин із працівниками ІТ-сфери.

Обґрунтовано доцільність упровадити у вітчизняній практиці нову засаду формування профспілок— на підставі виду діяльності, а не організаційно-правової форми роботодавців (на горизонтальній, а не вертикальній засаді), беручи до уваги позитивний досвід Японії, Італії, Словенії, Великої Британії. Такий принцип формування профспілок надасть змогу набувати членства працівникам із нестандартною формою зайнятості й самозайнятим особам, які мають однаковий вид діяльності, на рівні з працівниками, які уклали традиційний трудовий договір. Для успішного соціального діалогу й захисту колективних інтересів ІТ-працівників на належному рівні пропонується впровадити до законодавства низку

нововведень. Зокрема, це стосується зміни критеріїв репрезентативності сторін переговорного процесу, щоб дотриматися принципу МОП стосовно інклюзивності соціального діалогу, оскільки квота лише за чисельністю членів об'єднання не ефективна для ІТ-галузі як нового виду економічної діяльності.

Визначено права й обов'язки працівників ІТ-сфери. Поряд із традиційними трудовими правами виокремлено цифрові права — коло прав і свобод, які з'явилися порівняно нещодавно у сфері інформаційних технологій і набувають щораз більшого розвитку під впливом цифрової економіки й платформної зайнятості. Наведено каталог цифрових трудових прав працівника в цифровому середовищі: право на доступ до інтернету в робочий час; право на захист персональних даних, які використовуються під час роботи на цифрових платформах; право на страйк онлайн (із використанням цифрових платформ і соціальних мереж); право підвищити кваліфікацію онлайн; право на кібербезпеку під час виконання трудових обов'язків; право на захист даних про геолокацію; право бути офлайн у неробочий час і час відпочинку тощо. Список цифрових прав працівника не вичерпний і відкритий для дискусії, щоб надалі закріпити його в трудовому законодавстві. Запропоновано врахувати позитивний досвід Франції та Португалії стосовно закріплення на законодавчому рівні цифрових прав і доповнити чинний Кодекс законів про працю й проект Трудового кодексу каталогом цифрових трудових прав.

Крім того, аргументовано доцільність розробити окремий випуск ДКХП «ІТ-сфера», оскільки ІТ-сфера налічує багато професій і посад, і ця кількість невпинно зростає. Щоби створити випуск ДКХП «ІТ-сфера», за основу можна взяти міжнародні стандарти з інформаційних технологій ISO/IEC 15288:2008, ISO/IEC 12207:2008, а також проекти МОН професійних стандартів для працівників ІТ-галузі. Випуск слід побудувати відповідно до структури Класифікатора професій (ДК 003:2010). До нього мають увійти кваліфікаційні характеристики керівників, професіоналів, фахівців, технічних службовців і робітників, які є специфічними для

галузі ІТ.

Запропоновано запозичити позитивний досвід Великої Британії стосовно забезпечення гендерної рівності завдяки створенню цифрової платформи для онлайн-наставництва жінками жінок, мета якої — допомагати й підтримувати жінок у галузях, де домінують чоловіки, зокрема в ІТ-галузі. Адже міжнародні стандарти не раз підкреслюють, що важливо дотримуватися гендерної рівності у сфері праці, у галузі інформаційних технологій і в цифровому середовищі загалом. Однак в Україні показник залученості жінок в ІТ-зайнятність досі перебуває на низькому рівні, що свідчить про необхідність вжити заходів на державному рівні, щоб залучити жінок в ІТ-сферу.

Підкреслено, що українське законодавство не адаптоване до європейського в частині закріплення й захисту прав у цифровому середовищі. Тому авторка запропонувала на національному рівні розробити примірну форму GDPR («Загальне положення про захист даних») комплаєнс-політики й інструкцію з упровадження GDPR комплаєнсу на підприємствах, в установах, організаціях і затвердити їх Мінцифрою та Мін'юстом, щоб ІТ-роботодавці надалі використовували їх та уникали штрафів на мільйони євро за порушення цифрових прав осіб, що проживають в ЄС, через неналежне оброблення їхніх даних.

На основі дослідження категорій «цифрова економіка», «платформна зайнятність», «шерингова економіка» аргументовано, що цифрове середовище тісно пов'язане з новими інформаційними технологіями, а цифрова економіка та платформна зайнятність є базою сучасної ІТ-сфери. Іншими словами, у цифрову еру основою предмета сучасних суспільних відносин в ІТ-сфері є суспільні відносини, які існують у цифровому середовищі. Натомість нові інформаційні технології дають поштовх для подальшої диджиталізації економіки, права й суспільства.

Установлено, що для того, щоб суди по-різному не тлумачили межі угод про конфіденційність, доцільно було б розробити типову форму договору про конфіденційність (NDA) із працівниками ІТ-сфери, обов'язковими пунктами якої

мали б стати такі: яка інформація є конфіденційною, що вважається переданням конфіденційної інформації, якими способами й засобами передають конфіденційну інформацію. Також вбачається, що питання працевлаштування в конкурента теперішнього або колишнього роботодавця має вирішувати працівник, щоб не обмежувати права на працю, закріпленого в Конституції України й конвенціях МОП, які Україна ратифікувала. Як альтернатива, за вибір залишитися працювати в одного роботодавця до працівника ІТ-сфери має бути застосовано засіб заохочення loyalty bonus (на зразок виплати за вислугу років, як у держслужбовців).

Повнота викладу одержаних результатів. Основні результати дисертаційної роботи викладено у 5 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України й іноземному науковому періодичному виданні і 7 тезах наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

Узагальнюючи наведене, можемо висувати, що дисертація Заїки Дар'ї Ігорівни виконана на високому науковому рівні, про що свідчить чітко сформульовані ключові проблеми дослідження, високий ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень та висновків, зроблених у ньому, наукова новизна та практична значимість цілого ряду одержаних результатів.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Загалом позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Заїки Дар'ї Ігорівни, водночас вбачається за необхідне звернути увагу на деякі питання, які могли би слугувати предметом подальших наукових досліджень чи певної дискусії під час публічного захисту.

1. Незважаючи на глибокий аналіз суспільних відносин у цифровому середовищі, вважаємо за необхідне звернути увагу, що зроблені висновки до розділу 1 «Загальна характеристика та міжнародно-правовий досвід правового регулювання суспільних відносин в ІТ-сфері» здебільшого виходять за межі трудових відносин і перебувають поза предметом регулювання трудового права.

2. У підрозділі дисертації 1.3 «Міжнародні стандарти й зарубіжний досвід правового регулювання праці в ІТ-сфері як основа вдосконалення правового статусу працівників ІТ-сфери» авторка пропонує перейняти позитивний досвід Великої Британії стосовно створення онлайн-платформи для професійного наставництва жінками, які досягли успіхів у високотехнологічних галузях, для жінок, які тільки починають працювати в таких галузях, зокрема в ІТ-сфері. З цього приводу хотілося б почути авторські міркування щодо правового регулювання для такої платформи, зокрема, обов'язковий чи добровільний порядок реєстрації буде передбачений для жінок на онлайн-платформі.

3. У підрозділі дисертації 3.3 «Генеza соціального діалогу в ІТ-сфері» зазначається, що «в умовах прекаризації праці», коли виникають нові форми атипової зайнятості, роль соціального партнерства набуває нового значення. Через неврегульованість на законодавчому рівні гнучких форм зайнятості, таких як аутсорсинг, аутстафінг та ін., що поширилися в ІТ-сфері, підвищується значення профспілок, які стоять на захисті прав працівників». Водночас хотілося б з'ясувати більш детально, що саме авторка розуміє під «прекаризацією праці».

4. Авторка проаналізувала широкий спектр вітчизняних та зарубіжних наукових джерел, однак під час аналізу літератури, а саме теорій науковців, здобувачка надто мало критикує погляди науковців, а лише на підставі узагальнення думок учених пропонує власні уточнення та доповнення, рідше визначення. Вважаємо, дисертантці слід було бути сміливішою у своїй критиці та під час викладення власних думок, більш критично ставитися до позицій інших учених, наводити свої контраргументи, чому не слід погоджуватися з певною позицією, думкою.

Висловлені пропозиції та зауваження здебільшого є переважно дискусійними та не створюють суттєвого впливу на високий рівень виконаної дисертаційної роботи. Теоретичні результати й наукові положення, які містяться в дисертації, характеризуються єдністю змісту і свідчать про особистий вклад дисертантки в

науку трудового права. Крім того, висловлені зауваження не ставлять під сумнів значимість роботи, достовірність її висновків, наукову новизну та вагомість одержаних результатів з урахуванням фундаментальності проблематики.

Загальний висновок. Дисертаційна робота виконана на високому теоретичному рівні, матеріал дисертації викладено в логічній послідовності, всі висновки отримали необхідну і достатню теоретичну аргументацію та є методологічно обґрунтованими. За своїм змістом і загальною спрямованістю дисертаційне дослідження Заїки Д. І. відповідає обраній нею спеціальності 081 – «Право», робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною завершеною роботою, в якій відсутні порушення академічної доброчесності. Оформлення дисертації в цілому відповідає встановленим вимогам.

Керуючись вищевикладеним робимо висновок, що дисертація Заїки Дар'ї Ігорівни на тему «Працівник ІТ-сфери як суб'єкт трудового права», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право».

Офіційний опонент:

керівник секретаріату Вищої ради правосуддя,
професор кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

Михайло ШУМИЛО

Михайло Шумило
Почесним членом управління з питань
секретаріату Вищої ради правосуддя
02/І-2024 року

Михайло Шумило